

# Politisk exploatering hotar det oberoende humanitära arbetet



Politiska och militära mandat sammanblandas med de rent humanitära i dagens konflikter. Hjälp-sändningar går ofta till heta krisområden – i syfte att vinna politiska poäng. Denna sammanblandning av mandat hotar den neutrala och oberoende ställning som den humanitära hjälpen behöver ha för att kunna arbeta i krigsområden. Detta får till följd att människor i stort behov av humanitär hjälp kommer bli utan den i framtiden.

ANN LINDSTRAND

ST-läkare i pediatrik, Sachsska barnsjukhuset, Stockholm, föreläsare och forskningsassistent, institutionen för folkhälsovetenskap, avdelningen för internationell hälsa (IHCAR), Karolinska institutet, Stockholm, ordförande i Läka-re utan gränser, Sverige, 1999–2002 (ann.lindstrand@phs.ki.se)

■ I kvällningen när jag jobbade för Läkare utan gränser på det lilla sjukhuset i centrala Angola kom det in en totalt sön-derslagen man. Han blödde från en sprucken läpp och hade igensvullna ögon. Han hade försökt försvara sin 16-årige son från soldaterna som hade kommit för att tvångsrekrytera honom till kriget. Ursinniga på hur han behandlats plåstrade vi om honom.

Läkare utan gränser har senare kommit ut med rapporter som fördömt dessa och liknande övergrepp som skett mot Angolas civilbefolkning från både regeringens och gerillans sida.

## Det humanitära imperativet

Det humanitära imperativet är den känsla som gör att vi agerar instinktivt och direkt hjälper en slagen, skadad människa vi möter. Det är en omedelbar gärning utan baktankar – man agerar utifrån sin mänsklighet, inget annat. Man gör det med respekt för varje människas värdighet. Så anser jag att den humanitära hjälpen också bör styras. Många kan tycka att det låter som en självklarhet, och visst finns det uttalat i policydokument, men i dagens läge är det rena humanitära arbetet hotat. Politiska och militära makthavare använder sig av det humanitära språket för att förklara sina attacker i t ex Irak, Afghanistan och Kosovo. Politiker använder sig gärna av humanitära organisationer för att få politisk »good-will«.

Det som hotas är det oberoende och opartiska anseende som humanitära hjälparbetare måste ha för att kunna ar-

beta mitt i konflikter utan att ses som en del av krigsmaskineriet. Konsekvensen blir att humanitära hjälpsändningar och volontärer blir måltavlor i den mer och mer komplexa verklighet som utgör dagens konflikter. Det blir direkt farligt att arbeta kvar, eller så nekas vi helt enkelt tillgång till människor som behöver våra insatser. Följden blir att människor vi hade kunnat rädda lämnas utan hjälp.

I denna artikel vill jag fokusera på problemet med sammanblandningen av de politiskt/militära och de humanitära mandatet samt utveckla de dilemman vi möter inom det humanitära arbetet idag.

## Politiseringen

Det totala humanitära biståndet har ökat dramatiskt under 1990-talet; det har tredubblats till 60 miljarder kronor varje år. Detta har skett medan de rikare länderna visat sjunkande biståndsvilja för mer långsiktiga utvecklingsprojekt. Institutionella givare, dvs stater, har sänkt sitt stöd till utvecklingsbistånd (0,33 procent av BNI år 1992 har sänkts till 0,23 procent år 2002, enligt OECD). I början av 1990-talet utgjorde den humanitära hjälpen 3,5 procent av det totala biståndet i världen. År 2000 ökade den till 10,8 procent [1].

Varför har då det humanitära biståndet blivit så populärt bland världens

... man använde den humanitära hjälpen som förhandlingsinstrument medan folk faktiskt dog av svält.

## Global hälsa

Gästredaktör för serien Global hälsa: Staffan Bergström  
Se också artiklar i nr 3, 4, 5, 6, 7, 8 och 9 2004.

stater? För att förstå detta kan man undersöka vart i världen pengarna för humanitärt bistånd går. I slutet av 1990-talet var f d Jugoslavien, Israel och Irak de största mottagarna av humanitärt bistånd. Rwanda, Sudan, Afghanistan, Angola och Indonesien fick därefter mest, men sammantaget fick dessa fem fattiga länder hälften så mycket som de första tre. Pengarna går till politiskt heta krisområden, där man tror sig vinna om inte direkta politiska och ekonomiska vinster så i alla fall politiska poäng. Det är tydligt att de humanitära insatserna styrs av politiska intressen från givarländerna och inte av var de största behoven finns [1, 2].

En anledning till att det humanitära stödet från stater ökar är trenden att fler beslut fattas multilateralt inom internationella institutioner. När mängder av stater med olika perspektiv, motiv och kapacitet ska enas blir det oftast lättare att besluta om att ge opartiskt humanitärt bistånd till konfliktens offer snarare än att agera kraftfullt för en lösning av konflikten.

Somalia, f d Jugoslavien och Rwanda är bara några exempel där FNs säkerhetsråd endast kunde enas om lågriskinsatser som plåster på sårerna i stället för fredsbevarande interventioner [3]. Även EU splittrades i frågan hur man skulle hantera Irakkriget 2003. Det enda man kunde komma överens om var att man var tvungen att stötta Irak efter kriget med massiva humanitära insatser.

Humanitärt arbete används även i form av direkta politiska verktyg. Efter

30 år av blodigt och grymt inbördeskrig fick Angola äntligen fred våren 2002. Samtidigt fick humanitära hjälporganisationer tillgång till sk gråa zoner, dvs områden som tidigare varit stängda. Där uppdagades en fruktansvärd svältsituation, eftersom människorna hade varit omringade och utan möjlighet att fly eller att nås av hjälp utifrån.

Vad som upprörde Läkare utan gränser var att FN förhandlade med Angolas regering om en politisk lösning, medan man förhalade den humanitära hjälpen och, än värre, använde den humanitära hjälpen som förhandlingsinstrument medan folk faktiskt dog av svält. Detta är ett annat sätt att politisera den humanitära hjälpen.

### CNN-effekten

Medierna har en central roll vad gäller att forma individers och staters agerande. Numera vet vi omedelbart när en ny humanitär kris utlöses. Vi får rörliga bilder rakt in i vardagsrummet. Vi blir direkt engagerade, ser att det är möjligt att nå dit med hjälp och kräver att civiliserade stater agerar. Detta är den så kallade CNN-effekten. Dit TV-teamen kommer, dit skickas också de största hjälpsändningarna.

Läkare utan gränser agerade mycket kraftfullt för att få FNs matprogram att ge generellt matbistånd till Afghanistan när tydliga tecken, redan halvåret före 11 september 2001, visade på eskalerande undernäring och till och med utbrott av epidemier av skörbjugg.

»Kriget mot terrorism« startades, och världens blickar vändes mot Afghanistan. Efter 11 september har det utlovats 45 miljarder dollar för att bygga upp landet igen, men bara en bråkdel har betalats ut efter det att strålkastarna vändes mot Irak.

Att hjälpinsatserna inte styrs av de egentliga behoven utan av medier och politiska intressen är en farlig utveckling. Man tar till snabba mediala utvägar, som svar på hemmabefolkningens krav på agerande i kriser, i stället för att gå till grunden med vad som egentligen är problemen – fattigdom, ojämlik för-

*Dit TV-teamen kommer,  
dit skickas också de största  
hjälp-sändningarna.*



Foto: Jörg Röser/IBL Bildbyrå

»Humanitärt bistånd måste helt enkelt få finnas bara därför att världen blir anständigare och bättre av att vi bryr oss och agerar« – Läkare utan gränser i Liberia.

delning av rikedomar i världen, sociala orättvisor och aids [4].

### Militariseringen

I takt med att humanitära aktioner blivit populära sätt att hantera besvärliga konflikter har ett nytt språkbruk smugit sig in. Uttrycket »humanitära krig«, som Tony Blair använde för bombattacker i Kosovo, är naturligtvis tacksamt för dem som vill skyla sina politiska ambitioner bakom humanitära skäl.

Under kriget i Afghanistan talades det om en »humanitär koalition« – man skulle stödja det afghanska folket medan man bombade ut Al Qaida och talibanerna. Bomberna som föll över Afghanistan dödade fler civila än terrorattackerna i New York. Den humanitära handlingen syftar till att rädda liv och lindra nöd. Det är visserligen möjligt att starta ett krig för att uppnå humanitära mål, men detta kan aldrig göra själva kriget till en humanitär handling.

Sammanblandningen av militära och humanitära mandat kan ha direkt skadliga konsekvenser. Under Kosovokrisen byggde t ex NATO snabbt och effektivt upp flyktingläger i Makedonien, men serberna bombade lägren och militärer vandrade runt bland civilbefolkningen och även civila flyktingar skadades.

Under kriget i Afghanistan strödde USA ut 10 000-talet matpaket till »stöd för civilbefolkningen« via bombplan. Dessa matpaket var gula, precis som de splitterbomber som också distribuerades per flyg över Afghanistan. Inte nog med att det är allmänt känt att matdistribution via flyg sällan når de mest behövande, kosten i paketen var helt fel från närings-synpunkt, och det var dessutom farligt att ta fel på de gula paketen – om de nu

inte landat i minfält och därför var livsfarliga att plocka upp.

Det blir en sammanblandning av mandat och intentioner som blir svår att tyda för alla parter i en konflikt. När den politiska handlingen sker i form av en inryckande ambulans kan vi vara säkra på att nästa ambulans blir en legitim måltavla i strid. Om matbistånd används som politiskt stöd till en sida i en konflikt blir det politiskt legitimt att som krigsstrategi svälta en befolkning.

Allt humanitärt arbete måste vila på ett fundament av neutralitet, oberoende och opartiskhet, och dessa principer måste leva i både ord och handling. Militär inblandning i humanitära insatser hotar att underminera de principer som garanterar de humanitära aktörernas särställning. Om humanitära insatser ska accepteras av alla parter i konflikter och säkerställa att drabbade befolkningar får tillgång till humanitär hjälp måste dessa principer respekteras.

Läkare utan gränser löser detta dilemma med principen att aldrig bli ekonomiskt beroende av statliga bidrag. Mer än 70 procent av inkomsterna kommer från privatpersoner, och därmed lämnas utrymme att arbeta på platser där de humanitära behoven är som störst, inte där politiskt drivna givare vill att insatserna ska ske. Då kan vi också uttala oss till skydd för civilbefolkningar.

### Professionalism och kvalitet

Många förändringar har påverkat det humanitära arbetet i världen de senaste 30 åren. Hälsoläget har dramatiskt förbättrats i världen (spädbarnsdödligheten har halverats, från 123 till 60 per 1 000 levande födda, och medellivslängden har på 50 år ökat från 48 år till 63 år). Tyvärr

*Det är också viktigt att man klarar av att arbeta inom de lokala strukturerna och respekterar dem så att man inte skapar mer problem än man löser.*

gäller inte denna positiva hälsoutveckling överallt. I vissa kollapsade länder förvärras situationen. Därtill kommer aidsepidemin, med sänkt medellivslängd och konsekvenserna därav för de drabbade familjerna och för ekonomin.

I krig blir civila – inte som tidigare militärer – mer och mer direkta måltavlor för våld och terror. Efter det kalla kriget försvann en stor del av det externa ekonomiska stöd som drev på många konflikter i Afrika. I stället sker lokal exploatering av resurser – ekonomiska och mänskliga. Även hjälpsändningar och deras personal med all dyr utrustning blir måltavlor. Humanitärt bistånd missbrukas på vissa platser av stridande parter.

Antalet humanitära aktörer har också ökat enormt de senaste tio åren. I Kosovo lär det ha funnits mer än 200 organisationer. Det blir då viktigt att koordinera arbetet, vilket kan vara komplicerat då motivet för insatserna kan variera. Det är också viktigt att man klarar av att arbeta via de lokala strukturerna och respekterar dem så att man inte skapar mer problem än man löser. Den risken ökar då nya och oerfarna organisationer dyker upp på platser där de aldrig tidigare arbetat. I dessa ytterst komplexa områden krävs professionalism och kvalitet av de humanitära aktörerna.

### Humanitärt arbete – dess egenvärde

Humanitär hjälp varken kan eller ska lösa några grundläggande problem. Det måste däremot finnas politiska lösningar för att finna fred och säkerhet i oroliga områden, och dessa insatser måste ske separat från de livräddande insatserna.

I ett globalt perspektiv handlar hälsa främst om fattigdom och sociala orättvisor. Hälsa kommer av tillgång till fred, säkerhet, mat, vatten, tak över huvudet och inte bara av sjukvård. Om vi vill ha långtgående förändringar till det bättre i världen måste vi satsa på grundläggande värden, som jämn fördelning av resurser, utbildning och mänskliga rättighe-

ter. Här bör den politiska världen axla rollen. Detta arbete ger mindre rubriker och färre politiska poäng än akuta katastrofinsatser och sker inte alltid i CNNs fokusområden.

Med detta menar jag naturligtvis inte att man inte ska satsa på akuta humanitära åtgärder. Det måste ske parallellt med och styras av behoven, inte av den politiska dagordningen och inte av att den humanitära hjälpen kan utnyttjas för att verka konfliktförebyggande eller att den kan vara en stabiliserande faktor i början av en utvecklingsfas – utan bara därför att. Vi behöver inte addera vinsterna av humanitära insatser i mer än räddade liv – det räcker – även i kostnadseffektivitetens tidevarv.

Humanitärt bistånd måste helt enkelt få finnas bara därför att världen blir anständigare och bättre av att vi bryr oss och agerar – bryr oss om mannen jag såg sönderslagen i Angola, bryr oss om att kvinnor inte ska få våldtas i strid ostrafat, bryr oss om att tjetjenska barn lever under ständigt hot, våld och osäkerhet och bryr oss om att missiler slår ned i bostadsområden, som i t ex Bagdad, och skördar civila liv. För en mer civiliserad värld måste det humanitära imperativet bevaras okorrumpert av politiska motiv.

\*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Ordförande i Läkare utan gränser, Sverige, 1999–2002.

### Referenser

1. International humanitarian action: A review of policy trends. London: Overseas Development Institute, Briefing paper April; 2002. URL: [http://www.odi.org.uk/briefing/bp\\_aprilo2.pdf](http://www.odi.org.uk/briefing/bp_aprilo2.pdf)
2. Macrae J, editor. The new humanitarianism: a review of trends in global humanitarian action. London: Overseas Development Institute, HPG Report 11; 2002. URL: <http://www.odi.org.uk/hpg/papers/hpgreport11.pdf>
3. Transnational Institute, edited by the Humanitarian Studies Unit. Reflexion of humanitarian action. Principles, ethics and contradictions. London: Pluto Press; 2001.
4. Rieff D. Bed for the night. Humanitarianism in crisis. New York: Simon and Schuster; 2002.



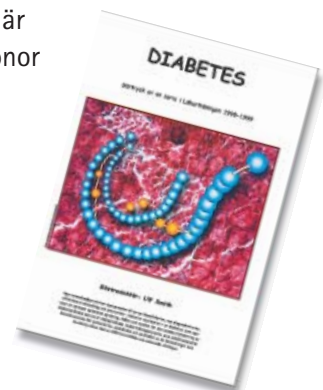
= artikeln är referentgranskad

## Särtryck

Läkartidningen

Nya vetenskapliga rön har lagt grunden till en ny klassifikation, nya diagnoskriterier, effektivare behandling och prevention – inklusive vaccination – av diabetes, som uppvisar en närmast epidemisk spridning. Målen och medlen för den snabba förbättringen av diabetesvården som nu är möjlig belyses i Läkartidningens serie, som också analyserar konsekvenserna för patienterna, sjukvården och samhället av de förändringar som Socialstyrelsen hösten 1999 fastställde som nationella riktlinjer.

Priset är 70 kronor



## Diabetes

Beställer härmed.....ex av "Diabetes"

.....  
namn

.....  
adress

.....  
postnummer

.....  
postadress

Insändes till Läkartidningen  
Box 5603  
114 86 Stockholm

Faxnummer: 08-20 74 35

[www.lakartidningen.se](http://www.lakartidningen.se)  
under särtryck, böcker